Antti Kasvio 21.4.2016

Suomalaisen hyvinvoinnin haasteet elämäänsä tuhoavalla planeetalla. Asiantuntijalausunto Eduskunnan tulevaisuusvaliokunnalle

Lausunnon lähtökohtana on nykysivilisaation luonne monimutkaisena järjestelmänä, jonka kehitys joko on tai ei ole kestävällä pohjalla. Siksi kestävää kehitystä ei pidä nähdä vain yhtenä yhteiskuntapolitiikan osa-alueena, joka on sovitettava yhteen muiden tärkeämpinä pidettyjen tehtävälohkojen kanssa. Pikemminkin kestävä kehitys määrittelee yleiset raamit kaikille toiminnoillemme. Yhteiskunta ei voi säilyä toimintakykyisenä, jos nuo rajat ylitetään.

Tästä seuraa muun muassa se että me emme voi turvata sosiaalista hyvinvointia, jos olemassaolomme luonnolliset perustat ovat tuhoutumassa. Emme voi turvata hyvinvointiamme toisten ihmisryhmien kustannuksella, emmekä voi voida hyvin jos henkemme ja turvallisuutemme ovat vaarassa. Emme pääse hyvinvointitavoitteisiin, jos niihin pyrkiminen pakottaa meidät ylittämään inhimillisen kestokykymme rajat. Voimme myös erehtyä tavoittelemaan asioita, jotka todellisuudessa huonontavat elämisemme laatua.

Agenda 2030

Valtioneuvosto esittää selonteossaan toimenpiteet, joiden avulla Suomi aikoo osallistua YK:n yleiskokouksen puolitoista vuotta sitten hyväksymän kestävän kehityksen ohjelman toteuttamiseen. Siksi ennen selonteon kommentointia haluan esittää joitakin ajatuksia itse agendasta.

Agendan taustalla on YK:n vuosiksi 2000-2015 laatiman vuosituhatohjelman onnistuminen joiltakin osin yli odotusten. Etenkin Kiinan talouskasvun ansiosta äärimmäisestä köyhyydestä ja aliravitsemuksesta kärsivien määrä on vähentynyt merkittävästi. Toki prosessin kääntöpuolena on ollut toimintojemme luonnollisten rajojen yhä pahempi ylittyminen.

Agendan välityksellä kansainvälinen yhteisö on ilmaissut halunsa myönteisten kehitystrendien jatkamiseen seuraavan viisitoistavuotiskauden aikana. Tässä yhteydessä myös ekologisella ulottuvuudella tehdyt laiminlyönnit halutaan korjata. Asiakirjan valmisteluprosessi ja seitsemäntoista tavoiteulottuvuuden tarkemman sisällön määrittely on kiistatta syventänyt eri toimijoiden tietoisuutta kestävän kehityksen moninaisista haasteista.

Samalla agenda on kuitenkin latistunut hurskaiden toiveiden kokoomaluetteloksi, joka ei sisällä tehokkaita politiikkakeinoja eri toimijoiden velvoittamiseksi käyttäytymään niin, että yhteiset tavoitteet kyettäisiin saavuttamaan. Käytännön poliittinen kehitys onkin viime aikoina edennyt monilta osin täysin päinvastaiseen suuntaan kuin agendan tavoitteiden toteutuminen edellyttäisi. Monet maat ja niiden johtavat eliitit ajavat entistä häikäilemättömämmin omia etujaan ympäristölle, sosiaaliselle kehitykselle tai turvallisuudelle aiheutuvista haitoista välittämättä. Samaan aikaan julkisuuteen tulee aste asteelta hälyttävämpää tietoa siitä, kuinka äärirajoille olemme edenneet esimerkiksi ilmastonmuutoksen ja lajien tuhoutumisen ulottuvuuksilla. Joukkotuhoaseilla käytävän suursodan vaara on taas akuutti, ja kykymme reagoida muiden kärsimyksiin heikentyy niitä koskevien uutisten arkipäiväistymisen myötä.

Valtioneuvoston selonteosta

Suomi on määritellyt kansallisen tulkintansa Agenda 2030:sta vuosi sitten hyväksytyssä kestävän kehityksen yhteiskuntasitoumuksessa, kun taas nyt käsiteltävä asiakirja esittelee hallituksen lähestymistavan ohjelman toimeenpanoon. Toimeenpanon kärjiksi nostetaan kaksi painopistealuetta, joista toinen keskittyy hiilineutraalin ja resurssiviisaan talouden rakentamiseen ja toinen puolestaan yhdenvertaisen, tasa-arvoisen ja osaavan yhteiskunnan edistämiseen. Toimintaa ohjaaviksi periaatteiksi esitetään a) pitkäjänteisyyttä ja muutosvoimaisuutta, b) johdonmukaisuutta ja globaalia kumppanuutta sekä c) omistajuutta ja osallisuutta.

Hyvää selonteossa on sen nojautuminen konkreettiseen arvioon Suomen tämänhetkisistä vahvuuksista ja heikkouksista kestävän kehityksen yhteiskuntana. Lisäksi selonteko painottaa tavoitteiden toteutumisen jatkuvaa seurantaa. Tällöin suuntaa voidaan korjata, jos alkuperäinen strategia ei johda kohti toivottuja tuloksia.

Huonoa puolestaan on se, että hiilineutraalin ja resurssiviisaan talouden painopistealueella hallitus tyytyy pitkälti selostamaan jo meneillään olevia suunnitelmia. Niiden kykyä viedä maatamme kohti vuodelle 2030 asetettujen tavoitteiden toteuttamista voidaan epäillä. Vaikutelmaa vahvistaa se, että monissa kohdin tyydytään vain valmistelemaan tai edistämään erilaisia asioita esittämättä selviä numeerisia kriteerejä muutoksille, joihin toimilla on tarkoitus päästä tavoitevuoteen mennessä. Esimerkiksi kasvihuonepäästöjen vähentämistahdin tulisi nopeutua moninkertaisesti vuoden 1990 jälkeen toteutuneesta, jos tavoitteena on päästä teollisuusmailta edellytettyihin kokonaisvähennyksiin vuosisadan puoliväliin mennessä. On myös vaikea nähdä, miten nykyiset metsien käytön tehostamissuunnitelmat sopivat yhteen luonnon biologisen monimuotoisuuden turvaamistavoitteiden kanssa.

Vielä vähemmän selviä määrällisiä tavoitteita löytyy yhdenvertaisuuden, tasa-arvon ja osaamisen painopistealueelta. Suurimpana ongelmana pidän kuitenkin ajatusta siitä, että talouskasvun voimistamisen ja työllisyysasteen kohottamisen avulla kyettäisiin turvaamaan riittävä toimeentulo ja osallistumismahdollisuudet kaikille. Globaalikehityksen osalta tuloksiin uskotaan päästävän jatkamalla ja tehostamalla edelleen Suomen perinteisiä ulko-, turvallisuus- ja kehitysyhteistyöpolitiikan linjauksia. Samalla hallitus on kuitenkin muun muassa leikannut kehitysyhteistyömäärärahoja tavoilla, jotka etäännyttävät maatamme teollisuusmaiden kehitysavulle asetetuista vähimmäisvelvoitteista.

Selonteon sisältämä toimeenpanon keskeisten politiikkaperiaatteiden kuvaus sisältää sekä ylevää retoriikkaa että astetta täsmällisempiä toimenpidelistauksia. Paikoin siinä kuitenkin nähdään edessä olevat haasteet ja muutostarpeet painopistealuelukuja laaja-alaisemmin. Voidaankin kysyä, ovatko selonteon eri osien linjaukset kaikilta osin yhteensopivia keskenään[1].

Antavatko hallituksen linjaukset oikean signaalin Suomen asemasta kestävän kehityksen edelläkävijämaana?

Suomea ja muita Pohjoismaita on perinteisesti pidetty maina, joissa kestävän kehityksen haasteet on tunnistettu muita aiemmin ja joissa kestävän kehityksen vaatimukset on otettu huomioon myös käytännön päätöksenteon tasolla. Toki tämän vastapainona on todettava, että pohjoismaisten yhteiskuntien ekologiset jalanjäljet ovat ponnisteluista huolimatta pysyneet suurina muihin teollisuusmaihin verrattuna.

Tiettyä ambivalenssia synnyttää se, että maatamme kyllä arvostetaan muun muassa edistyksellisten poliittisten käytäntöjen (esim. yhteiskuntasitoumukset) ja täältä löytyvän cleantech-osaamisen ansiosta. Samalla kuitenkin Suomen koetaan varjelevan melko opportunistisesti omia energia- ja ilmastopoliittisia intressejään ja tiukentavan maahanmuuttoakin aivan samalla tavoin kuin muut teollisuusmaat.

Tavoitteista tinkiminen voi johtaa edelläkävijäaseman menetykseen, sillä viime aikoina monissa muissa maissa – kuten Kiinassa ja Intiassa – on herätty näkemään aivan uudella tavalla nyky-yhteiskuntien kestävyysongelmien akuuttius. Samalla ratkaisujen etsintään suunnattujen resurssien määrä on moninkertaistunut. Näissä oloissa maamme voisi hyötyä paljon, jos kykenisimme esiintymään jatkossakin yhtenä kestävän elämänmuodon rakentamisen koelaboratorioista.

[1] Politiikkaperiaatteita käsittelevässä luvussa todetaan muun muassa monien Agenda2030 tavoitteiden toteuttamisen vaativan ”pitkäjänteistä ja syvällistä järjestelmätason yhteiskunnallista muutosta, joka edellyttää totuttujen ajatusmallien kyseenalaistamista” (30). Tuollaista kyseenalaistamista ei juuri löydy politiikan sisältöjä käsittelevistä luvuista.

Oleellisinta kuitenkin juuri nyt on herätellä kansainvälistä yhteisöä näkemään, kuinka vaaralliselle kehitysuralle nyky-yhteiskunnat ovat ajautuneet. Protektionismi ja rajojen sulkeminen uhkaavat johtaa maailmanlaajuisen apartheid-järjestelmän syntyyn samaan aikaan kun ilmastonmuutos on karkaamassa ihmiskunnan käytettävissä olevien hallintakeinojen ulottuviin. Vahvimmat yhteiskunnat ja niiden hallitsevat eliitit valmistautuvat turvaamaan väkivalloin elintilansa ja elintärkeiden resurssien saatavuuden. Tuhon tieltä voidaan välttyä vain jos kaikki maailman maat voidaan pakottaa mukautumaan kansainvälisen yhteisön yhteisesti määrittelemiin ja globaalisti oikeudenmukaisina pidettyihin normeihin.

Jos Suomi ja muut Pohjoismaat eivät ole valmiit toimimaan tarvittavan kriisitietoisuuden synnyttäjinä, minkä muiden maiden voidaan odottaa tekemään sen meidän puolestamme? Nimenomaan tulevaisuusvaliokunnan rooliin sopisi hyvin tämän asian esiinottaminen omassa lausunnossaan.

Ajatuksia kestävän hyvinvoinnin mahdollisuuksista

Selonteko perustuu aikansa eläneeseen käsitykseen siitä, että kansalaisten hyvinvointia kohotetaan parhaiten kasvattamalla mahdollisimman tehokkaasti tuotantoa ja kulutusta. Kasvun ansiosta työllisyysasteen uskotaan nousevan hyvinvointiyhteiskunnan rahoituspohjan turvaavalle tasolle. Tuotannon kasvattamispyrkimykset törmäävät kuitenkin väistämättä tarpeeseen vähentää radikaalisti luonnonvarojen käyttöä ja toimintojemme aiheuttamia ympäristökuormia. Lisäksi kasvun työllistävä vaikutus heikkenee muun muassa robotisaation, keinoälyn ja uusien liiketoimintamallien kehittymisen myötä.

Hyvinvointipolitiikan päätavoitteeksi tulisikin nostaa tästä eteenpäin kansalaisten oleellisten tarpeiden tyydyttäminen ja hyvän elämän edellytysten turvaaminen samalla kun luonnonvarojen käyttö ja toimintojemme aiheuttamat ympäristökuormat sovitetaan kestävän kehityksen sanelemiin rajoihin. Perinteisen täystyöllisyyden sijasta tulisi pyrkiä kohti monipuolisesti aktiivista yhteiskuntaa, jossa ihmisillä on ansiotyön ohella myös muita tuottavan osallistumisen mahdollisuuksia. Samalla yhteiskunnan sosiaaliset turvaverkot on rakennettava uudella tavalla. Luonnonvarojen käytön ja ympäristövastuun oikeudenmukaisen jakautumisen vaatimus on nostettava keskeiseksi sosiaalista tasoituksen välineeksi sekä kehittyneiden teollisuusmaiden sisällä että maailmanlaajuisesti.

Esitän, että tulevaisuusvaliokunta kiinnittää lausunnossaan huomiota ennen kaikkea selonteon hyvinvointiajattelun vanhakantaisuuteen ja selvien vuoteen 2030 ulottuvien määrällisten tavoitteiden puuttumiseen. Erilaisten vaihtoehtojen ennakkoluulottoman pohdinnan välityksellä Suomi voisi pyrkiä tulevaisuudessa edelläkävijän asemaan myös kestävän ja maailmanlaajuisen oikeudenmukaisuuden vaatimukset huomioon ottavan hyvinvointiyhteiskunnan rakentamisessa.